

Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2016), 340 str.

Jedan od prijelomnih trenutaka za povijest naroda u Habsburškoj Monarhiji tijekom Prvoga svjetskog rata nastupio je smrću dugovječnoga Franje Josipa i stupanjem na prijestolje novoga vladara. Suočen s ratom kojemu se nije vidio kraj, mladi Karlo I. (IV.) ponudio je drukčiji tip vladanja u odnosu na svojega prethodnika. Taj je oblik upravljanja obilježen spojem Karlove osobnosti i dužnosti koje su proistjecale iz tradicionalnoga položaja habsburške dinastije sučeljene s izazovima moderne politike. Dakako, odnos snaga na bojišnicama i strateški ciljevi pojedinih imperija određivali su smjernice vladanja. U tim se okolnostima mogu sagledati i dosezi Karlove vladavine golemom Monarhijom, koji su u ovoj knjizi uglednoga povjesničara Andreja Rahtena, dokazanog na području habsburških studija, prije svega promatrani kroz prizmu slovenske politike, pravaca njezina djelovanja i suočavanja s rješavanjem nacionalnoga pitanja u ratnim okolnostima.

Knjiga je sastavljena od dvadeset poglavlja. U uvodnom dijelu autor započinje analizu prikazom utjecaja Sarajevskoga atentata i prvih godina rata. Ubojstvo Franje Ferdinanda bilo je, među ostalim, težak udarac za sve one koji su optimistički očekivali da će prijestolonasljednik preuzimanjem krunne provesti unutarmonarhijsku reformu i time ispraviti za pojedine narode devijantne posljedice dualizma. Izbijanje rata otvorilo je niz pitanja. Autor u početku ističe svojevrstu militarizaciju društva, koja je u slovenskom primjeru popraćena vojnim nadzorom političkih kretanja i supremacijom njemačkoga čimbenika na pokrajinskim razinama. U tom se kontekstu otpočetak prati djelovanje vodstva Slovenske ljudske stranke (SLS), koja je u skladu s predratnim statusom najjače slovenske stranke i tadašnjim ideološkim strujanjem izražavala punu lojalnost habsburškoj dinastiji, zadržala svoj katoličko-narodnjački profil i nastojala braniti slovenske interese u širem okruženju. Međutim, tijekom rata doveo je do raskola u redovima SLS-a, što je bacilo više svjetla na različite pristupe rješavanju famoznoga južnoslavenskog pitanja, u kojem su Slovenci držali njegovu zapadnu sastavnicu. To je pitanje obuhvaćalo djelovanje na području Austro-Ugarske, ali su koncepcije „integralnoga jugoslavenskog prostora” otvarale uključivanje Srbije i Crne Gore. Unutarnji rascjep bio je dubok, oslikavajući otvorenu podjelu na skupine sljedbenika oko Ivana Šusteršiča i Janeza Kreka. Prvi će tijekom rata doživjeti pad političke moći, a drugi će pak umrijeti u listopadu 1917., ostavljajući iza sebe aktivnu jezgru koja je još uoči rata odigravala bitnu ulogu u oblikovanju južnoslavenskoga pokreta u Monarhiji. Jedan od razloga takva ishoda bit će i činjenica o vizijama koju je autor

naveo: Šusteršič je računao na pobjedu Centralnih sila i osuđivao velikosrpske aspiracije, a Krek je pobjednika vidio u članicama Antante, tražeći u svojoj koncepciji „narodnoga jedinstva” suradnju sa srpskom stranom.

U ozračju spomenutoga raskola stupio je Karlo I. (IV.) na prijestolje. Bez većih državničkih iskustava, preuzeo je krajem 1916. teret vladanja u nimalo povoljnim uvjetima. Iz iznesene se analize uočava da je otpočetak bio razapet između politike *statusa quo* i neizbježnoga prihvatanja promjena nastalih diktatom ratnih kretanja. Drugim riječima, dvojilo se treba li se držati čvrstoga savezništva s Njemačkom Carevinom, a u unutarnjoj politici dualističke arhitekture, ili bi bilo bolje započeti reforme koje bi iznutra i izvana konsolidirale položaj Monarhije. Rahten čitatelju skreće pozornost na to da je Karlo I. (IV.) oko sebe okupioiskusne stručnjake, među kojima su bili i oni koji su nekoć savjetovali Franju Ferdinanda. Time je iznova potaknuta usmjerenost postfrancjozefinskoga razdoblja prema reformskim promišljanjima radi očuvanja prestiža Monarhije. S druge strane propitano je značenje „njemačkoga nacionalnoga kursa”, koji je imao izravan učinak na kretanja u zemljama sa slovenskim stanovništvom i uopće na predodžbu o zadržavanju prevlasti njemstva u Austriji. Otvaranjem parlamenta u Beču očitovali su se zahtjevi svih narodnih čimbenika cislajtanijskoga dijela Monarhije. Za povijest Slovenaca i Hrvata (u mnogo manjoj mjeri i za austrijske Srbe) s toga područja ključno mjesto zauzet će Svibanjska deklaracija, iz koje se razvio tzv. deklaracijski pokret. Riječ je o izjavi o kojoj se i danas među povjesničarima lome koplja kad ju se nastoji interpretirati u duhu vremena njezina nastanka, ali i kasnijih događanja. Je li ona dokaz habsburške lojalnosti ili je ipak prikriveni putokaz prema dekonstrukciji Monarhije u duhu integralnoga jugoslavizma? Nesumnjivo će se oko te deklaracije okupljati pristaše južnoslavenskoga povezivanja kao mehanizma koji, prije svega, služi udruživanju snaga radi obrane od određenih aspiracija koje su išle na račun spomenutih naroda. Formalno je sadržaj Svibanjske deklaracije išao u prilog rješavanju južnoslavenskoga pitanja unutar Monarhije, stvaranjem posebne državne jedinice pod vlašću habsburške dinastije i uz primjenu načela hrvatskoga državnog prava. Međutim, ritam događanja i urušavanje geopolitičkoga položaja Centralnih sila uvjetovali su reagiranja koja pokazuju da su se pristaše Svibanjske deklaracije etapno odmaknuli od austro-dinastičnosti. S druge strane zadržali su svoju svibanjsku vezanost uz južnoslavenstvo, prilagođavajući ga korak po korak jugoslavenskom ujedinjavanju, koje je obuhvaćalo i srbijanski čimbenik, a time i onu stranu koja se otvoreno borila za rušenje Habsburške Monarhije. Istodobno su pristaše deklaracijskoga pokreta odbacili ulogu hrvatskoga državnog prava kao poveznice južnoslavenskih područja. U dijelu suvremene hrvatske historiografije od 1990-ih pretežu stajališta da je Svibanjska deklaracija otpo-

četka težila cjelovitom jugoslavenstvu, a ovdje se možemo podsjetiti na to da su neki slovenski političari, poput socijaldemokrata Henrika Tume, držali da su tu programsku izjavu potaknule upravo austrijske vlasti, što baca drukčije svjetlo na tu epizodu i preispitivanje nekih ustaljenih mišljenja.

Rahten je upozorio i na položaj nekih drugih etničkih sastavnica, u prvom redu češke, koja je bila komplementarna s pojedinim gledištima na dijelu juga Monarhije, čime su položeni temelji „češko-južnoslovanskog bloka”. Dakako, pomno je istražio i ponašanje austrijskih vlada (Clam-Martinicove, Seidlerove, Hussarekove i Lammaschove), koje su nastojale osigurati parlamentarnu većinu i kormilariti u skladu s ratnim uvjetima. U Seidlerovu kabinetu pojavio se kao ministar i Ivan Žolger, za kojega autor na osnovi sačuvanih svjedočanstava tvrdi da je razrađivao ustavne reforme, ali je istodobno držao da će se dualizam teško ukloniti zbog otpora hegemonijalnih snaga. Sigurno je da je Žolger bio pristaša umanjivanja vrijednosti historijskih prava i davanja zemljama većih ovlasti, koje bi bile određene etničkim ključem, pa bi kao takve odražavale modernije načelo samouprave. Autor u mnogim dijelovima knjige usmjerava pozornost na brojne nacрте i planove o održivosti Monarhije koji potvrđuju složenost njezina upravljanja. Prema Rahtenu, državni se vrh nije znao pravovremeno odlučiti ni za federalizaciju ni za (pronjemačku) centralizaciju. Što se tiče reformskih težnja, pojavljivali su se planovi o trijalizmu, kvadralizmu i „drugim čarobnim formulama”, ali oni zbog otpora nositelja dualističkih vlasti nikad nisu u vrhu ozbiljno uzimani u obzir. U svemu tome jasno je uočeno južnoslavensko pitanje, prema kojem vladar i austrijski državniici imaju stanovite obzire, ali ga ustvari samo odgađaju, ne nalazeći rješenje za privlačenje lojalnosti naroda iz jugoistočnih područja.

Iz primjera o pojedinim audijencijama može se ipak zaključiti da je Karlo I. (IV.) osvijestio južnoslavensko pitanje i otvarao mu perspektivu. Utjecajni austrijski političari i poslovni ljudi također se uključuju u rasprave, što ide u prilog tezi o akutnosti i težini toga pitanja. Ostaje otvoreno koliko je južnoslavensko pitanje bilo prioritetno u odnosu na sva druga pitanja nacionalnoga sadržaja (češko, poljsko, ukrajinsko, talijansko i rumunjsko), koja su manje-više izravno tangirala visoke bečke krugove. Autor tvrdi da je državnom vrhu bilo bitno stabiliziranje jugoistoka države radi obrane geopolitičkih interesa na Jadranu i Balkanu, zbog čega su razmatrani i prijedlozi o priključivanju okupiranih zemalja poput Srbije i Crne Gore. Kako god, oko južnoslavenskoga je pitanja dolazilo do prijepora koji su zahvatili i slovenske političare. Prevladao je deklaracijski pokret, koji je tražio samoodređenje Slovenaca, a njegovu je uspjehu pridonijela i potpora ljubljanskoga biskupa Antona Bonaventure Jegliča. Agilni Anton Korošec prometnuo se u prvo ime SLS-a i Jugoslavenškoga kluba u Carevinskom vijeću. Taj štajerski prvak znao je oko sebe okupiti

široki krug pouzdanika i suradnika iz redova različitih slovenskih ideoloških struja, koji su ga doveli i do pijedestala vodećega južnoslavenskog političara u Habsburškoj Monarhiji. Uspjelo mu je izaći i izvan slovenskih okvira, pa je na svoju stranu pridobio i solidan broj političkih aktera iz banske Hrvatske, Dalmacije, Istre te Bosne i Hercegovine.

Ovom se knjigom Rahten potvrdio kao jedan od prvorazrednih poznavatelja političke povijesti kasnoga razdoblja Habsburške Monarhije. Temeljitom analizom brojnoga arhivskoga gradiva i teško prohodne literature uspješno je rekonstruirao posljednju fazu raspadanja Austro-Ugarske u kontekstu slovenske politike. Pritom je ponudio ocjenu koja se ne zadovoljava prepričavanjem starih interpretacija. Hrvatskim će čitateljima upasti u oči odličan uvid u hrvatske teme: poznavanje odnosa u emigraciji, razumijevanje raznovrsnih političkih struja u Hrvatskom saboru i uočavanje razlika u nastupu hrvatskih političara iz upravno različitih zemalja, što upućuje na motive dezintegracije Monarhije ne toliko vidljive kao u slučaju slovenskih zemalja i tamošnjih političara. U tom se smislu može zaključiti da je Rahten vrsno komparirao političko ponašanje dvaju susjednih naroda pokazujući kako su se držali njihovi politički predstavnici u međusobnim odnosima ili prema trećoj strani. Povijesna stvarnost potvrđuje više nijansi u rasponu od prisne suradnje do (ne) prikrivene sumnjičavosti. Uostalom, ova knjiga dosta svjetla baca i na nimalo nježne sukobe među najistaknutijim prvacima slovenske politike, koji potvrđuju nezaobilaznu razinu fragmentiranosti kod svih sudionika političkoga života, ali i stvarnu snagu pojedinih političara i njihovih koncepcija.

Stjepan Matković

Tomislav Jonjić, *Ivo Pilar – pisac, političar, ideolog (1898. – 1918.)* (Zagreb: AGM, 2020), 899 str.

Najnovije djelo Tomislava Jonjića bavi se kritičkim proučavanjem Ive Pilara, jedne od svestranijih figura hrvatske i bosanskohercegovačke političke scene u posljednjoj fazi Habsburške Monarhije. Riječ je o voluminoznom tekstu podijeljenom u sedamnaest poglavlja i opremljenom nizom ilustrativnih priloga, koji je utemeljen na dijelu autorove doktorske disertacije. U tezi je obrađen cjelokupni Pilarov životni put (1874. – 1933.), pa je na taj način s transdisciplinarnoga polazišta sagledana njegova uloga u dvama imperijalnim sustavima različitih rokova trajanja, obujma i dosega. Za ovu je izdavačku priliku autor skratio vremenski opseg njegova djelovanja, opravdano se koncentrirajući na